

FUNFTE SY

„Sinfonie pour 2 Violons, 2 Violas,
2 Flûtes, petite Flûte, 2 Hautbois, 2
2 Cors, 2 Trompettes, Tin

dédiée à Son Altesse Sérénissime Monseigneur le
et à Son Excellence Monsieur

Allegro con brio. (♩ = 108.)

Flauti.

Oboi.

Clarineti in B.

Fagotti.

Corni in E♭.

Trombe in C.

Timpani in C.G.

Violino I.

Violino II.

Viola.

Violoncello.

Basso.

Orkestra Nasıl Yönetilir?

Elinizde şef bagetiyle Münih Filarmoni Orkestrası gibi büyük bir orkestra yönetmeniz gerektiğini düşünün. Bu yazıda size bir orkestraya istediğiniz gibi çaldırabilmenin yolunu açıklıyoruz.

Şef Achim Fiedler sağ elinde bagetini tutuyor, sol eli de havada, orkestraya yönelmiş durumda. Birazdan Igor Strawinsky'nin 'Divertimento'sunu yönetecek. Kendisini Berlin Senfoni Orkestrası'nın şefi Michael Schonwandt izliyor. Schonwandt genç şef Fiedler'e yardım edecek. Önce orkestraya çaldıracağı parçanın ne olduğunu soruyor. Fiedler "Bu bir bale" diye yanıt veriyor. "Doğru. O zaman parçayı ona göre şekillendireceksiniz, sürprizlerle dolu olarak". Fiedler bagetini kâh çellolara, kâh kemanlara yöneliyor. Schonwandt sık sık araya giriyor "Klarnetlere dikkat edin!" "Burada yönetimi daha fazla ele almalısınız, yoksa kimse anlamaz" veya "Eksik ölçüyü belirginleştirin" diye talimat veriyor.

Bu orkestrayı daha iyi tanıyan Gabriel Feltz de işe dahil oluyor "Küçük

notalara daha fazla yer verin; geniş bir hatta düşünün ve yönetin". Feltz, bu orkestrayı ilk kez yöneten meslektaşlarının kendilerini cereyana kapılmış gibi hissettiklerini farkediyor, Fiedler ise, bu durumun aşırı dozda eroin almak gibi bir şey olduğunu söylüyor.

Berlin'de orkestra şefleri için yapılan bu kurs programında 16 katılımcı var. İki tanesi ise kadın. Ancak işin açıkçası bugüne kadar Berlin Filarmoni Orkestrası'nı hiçbir kadın şefin yönetmesine izin verilmemiş. Dünyaca ünlü Viyana Filarmoni Orkestrası'nda ise kadın orkestra üyesi bile bulunmuyor. Bu durum, orkestra şefliğinin tam erkeklere özgü bir meslek olduğunu kanıtlar nitelikte.

Bu kurs programında sadece tek bir kişi sınıfı geçecek. 1995'te titiz bir elemeye tabi tutularak gelen 39 katı-

Şef hangi enstrümanın ne zaman çalacağını kesin olarak bilmelidir. Bunun için öncelikle partitürü okuması gerekir.

lar parçayı bazı motiflerle ayırıyor. Örneğin, Beethoven'ın ünlü 5. Senfonisi'ndeki "dadadadaaa" gibi bir yerinde sınırlı çiziyor ve motifi ayırıyor.

Achim Fiedler bir partitür üzerinde çalışırken (örneğin bir Beethoven senfonisi) ilk önce notaları okuyor ve sonra çeşitli bant kayıtlarını dinliyor; çünkü şefin yönetişine göre Beethoven çok farklı yorumlanabilir.

Münih Filarmoni Orkestrası'nın şefi Sergiu Celibidache, müziği uzatıp yaymakla ünlüdür. Hatta kendisine "Yavaşlığın Üstadı" lakabı takılmıştır. Sık sık podyumun üzerinde hareketsiz kalır, sadece bagetini orkestraya doğru küçük küçük kıvıltır. Seyircinin göremediği şey çok önemlidir aslında: Bakışları. Bakışlar orkestra şefinin bagetinden sonra en önemli silahıdır.

Karajan Beşinci Senfoni'yi, dünyayı yaratır gibi yönetirdi. Gözleri kapalı, kollarını iyice öne uzatmış durumda ve çıkışları elleriyle dev bir yapıyı inşa eder gibi belirtirdi.

Leonard Bernstein'in çok daha farklı bir stili vardı. Karajan'ın aksine, Bernstein podyumda dans eder, zıplayarak döner, kurnazca güler ve gözlerini sağa sola çevirirdi. Onun, müziği anlamlı hale getirme tarzı buydu.

Ancak genç şefler eski yıldızları taklit etmek istemiyorlar. Bunu yapmalarını da gerekiyor. Schonwandt "Kişi eğer başka şefin tarzını taklit ederse, o iş başarısızlığa uğrar" diyor. Bu nedenle öğrencilerine kendi tarzlarını geliştirmeleri ve bu tarzı yerleştirmeleri için yardım ediyor.

Kişi ayna önünde bu tarzı yaratamaz. Ayna önünde 17-40 cm arası uzunluğa sahip, 30 gr kadar ağırlığındaki şef bagetinin doğru tutuluş biçimi çalışılabilir sadece. Baget hareketleri ise son derece basittir.

Üç dörtlük ölçüde, şef bageti önce yukarıdan aşağıya (bu "bir" dir), sonra sağa ("iki") ve en son yukarı çıkış noktasına ("üç") yönelir. Yani şef havada bir üçgen çizer. İki dörtlük ölçü ise çok daha basittir: "Bir" aşağıya, "iki" yukarıya!

Karmaşık olan, altı dörtlük ölçüdür: "Bir" aşağıya, "iki" ve "üç" küçük hareketlerle sola, "dört" sağa bir eğri çizgi ve sonra sola eğri çizgi; "beş" ve "altı" ise yukarı doğru iki küçük dalgadır; böylece çıkış yerine geri gelmiş olur. Bitişte şef havada bir "T" çizer, böylece son ses de kaybolur.

Bageti tutan el, müziği bölümleyip ölçüleri belirlerken, yani gerçek anlamda müziği yönetirken, sol el bambaşka bir görevi üstlenir. Sol el duygu elidir ve örneğin şef işaret parmağını dudaklarına götürdüğünde "piano" çalınmasını belirtmiş olur (piano: sesin hafiflemesi gerektiğini anlatan müzik terimi). Sesin artması gereken yerlerde ise, örneğin elini bir kürek gibi kullanır. Mozart'ın parçalarını yönetmekle ünlü olan Karl Böhm müziği boşlukta küreklerdi. Arturo Toscanini müziğin ağır işçisiydi; sol elini sık sık göğsüne bastırır ve diğer yandan bagetiyle havada tuhaf daireler çizerdi.

Garip hareketler ustası başka bir şef de Berlin Filarmoni'nin eski şefi Wilhelm Furtwängler idi. Bir parçadaki eksik ölçüyü genellikle iyice öne uzanmış kollar, kapalı gözler ve havada kararsızca salladığı bagetiyle belirtirdi. Parolası şuydu: "Onlar bir işaret vermeme bekliyorlar. Ben işaret vermem. Onlar başlarlar, ben de onlarla başlarım". Furtwängler'in bu huyunu bilmeyenler, onun bu kararsızlığından şüpheye düşerler. Önünde oturan birçok müzisyen tır tır titrer ve içlerinde-

limediden sadece bir tanesi bu kurs programının sonunda kalifiye olarak seçilmiş. Bu kursa katılabilmenin başlıca iki şartı var: Orkestra şefliği bölümünü bitirmiş olmak ve piyano çalmak. Şef Boggasch yeni bir parçayı yönetmeden önce piyanoyla partitürü çalıyor. (Bir partitürde müzik parçası için gerekli olan enstrümanların tüm sesleri notayla alt alta yazılmıştır). Böylece parçadaki sesleri önceden tanımış oluyor. Daha sonra yapılacak detay çalışmasıyla kişinin partitürdeki nota karmaşasına alışkın hale gelmesi gerekiyor. Bu hiç de kolay bir çalışma değil. Çünkü çoğu zaman on veya oniki enstrüman aynı anda farklı notalar çalıyorlar. Bu "kaos" içinde yönetim bir göz açıp kapama anı kadar dahi yitirilmemeli.

Bu nota karmaşası içinde elbette bazı hileler yapılabilir. Roger Boggasch "Partitür nefesliler, yaylılar vs. biçiminde bloklara ayrılabilir" diye açıklıyor. Ayrıca "kırmızı çizgiler" var. Bun-

Arturo Toscanini: Eleştirilenler ve hayranları onu en önemli şef olarak kutluyorlardı.

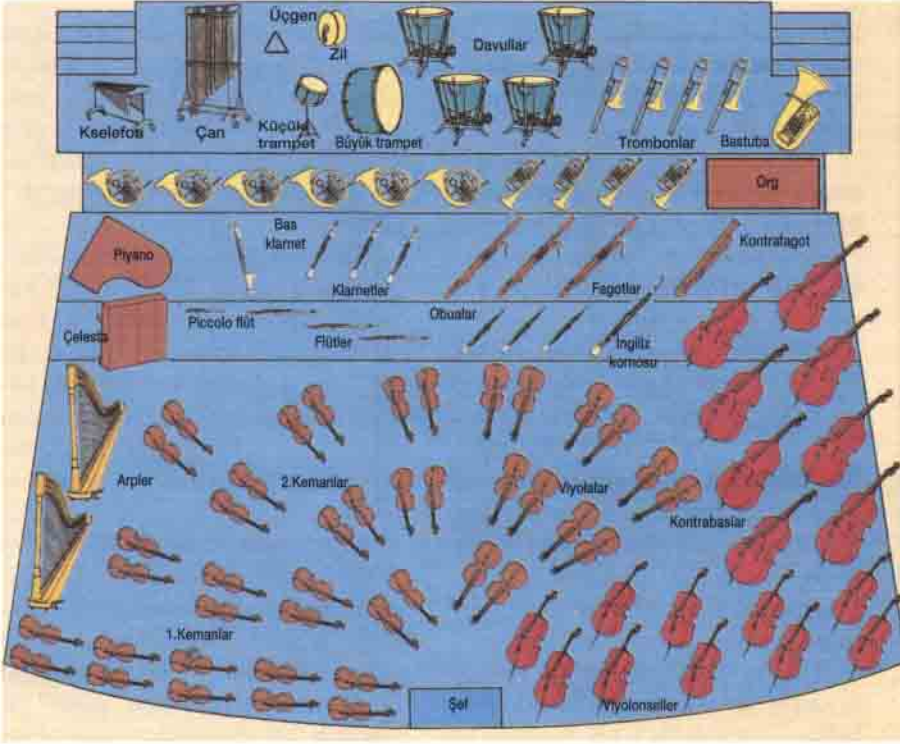
Wilhelm Furtwängler: İşaretleri belirsiz hareketlerden oluşuyordu.

Karl Böhm: Mozart yorumcusu ve müziğin ağır işçisiydi.

Herbert von Karajan: "Maestro" dünyayı yaratır gibi yönetiyordu.

Bir senfoni orkestrasının enstrümanları. Amerikan sistemi diye adlandırılan bu oturma biçiminde birinci kemanlar 16, ikinci kemanlar, 14 enstrümandan oluşur. Karşılarında viyolalar vardır. Bunları çello ve kontrabasklar izler. Şef tarafından değiştirilebilen oturma düzeni zorunlu değildir.

lin Davis gibi klarinetçi olarak başlamışlardır. Orkestradaki bir müzisyen kendi pasajının çalınmaz olduğu konusunda şikayet edip mızımlandığı zaman, maestronun enstrümanı kapıp pasajın çalınmasının ne kadar kolay olduğunu gösterdiği de çok olmuştur.

Diğer bir bilinen yöntem ise şefin müzik parçasının yorumunu şarkı söyleme biçiminde müzisyenlere göstermesidir. Bu durum beklenmedik şekilde komik olmasına rağmen, birçok teorik yöntemden daha etkilidir. Moskova Filarmoni Orkestrası'nın eski şeflerinden Kiril Kondraschin meslektaşlarına şu tavsiyeyi veriyor: "Müzisyenlerin 'piano' çalmasını sağlamak istiyorsunuz. Ancak orkestra bunu yerine getirmiyor. Şöyle söyleyin 'sanki şoka girmişsiniz gibi çalın'. Yine olmuyor diyelim; o zaman düşünün ki karanlıkta merdivenleri iniyorsunuz ve bir basamak beklediğinizden farklı olarak diğerlerinden daha yüksek. Böyle bir durumda aniden uyanırsınız".

Orkestra şefliği öğrenimi gören birinin çok daha farklı kaygıları var. Öncelikle adının ünlü olması, fikirlerinin yavaş yavaş gelişmesi ve kendini kanıtlaması lazım ki "satış" olsun. Michael Schonwandt şöyle açıklıyor: "Bir orkestranın karşısına ilk defa dikilen bir şef için en zor olan şey tecrübesinin ve tek bir tel beyaz saçının olmasıdır".

Ne beyazlamış saçlara ne de deneyime sahip olan müzisyenler vardır elbette. Hiç bir şefe fazla üstünlük tanı-

ki alarm zilleri çalmaya başlar. Tempo ve ritm tek bir vuruşta bütünlüğe ulaşmazsa herşey yitirilecektir çünkü.

Daha önce de belirttiğimiz gibi kitaplarda yazan orkestra yönetim tekniği evde aynanın önünde çalışılabilir. Ancak bu durumda insan orkestranın nasıl bir tepki vereceğini asla bilemez. Achim Fiedler "Bu çılgınlık. İnsan burada hemen yönetmeye başladığı zaman (Berlin Senfoni Orkestrasından bahsediyor) hiç ses çıkmıyor. Eğer beklerse, hepsi çok geç çalmaya başlıyor. Yani çok kararlı davranmak gerek" diyor. Hele orkestra bir şefe çok alışkınsa, orkestranın karşısına çıkan yeni bir şef eski şefle çok çalınan Beethoven, Mozart veya Haydn'ı son derece zor yönetiyor.

Genç, tecrübesiz bir şef orkestra için tam anlamıyla yemdir. Müzisyen-

ler çoğu kez yeni şefi sınarlar. Yanlış tonlar, akorlar, tonartlar çalabilir, yanlış girişler yapabilirler. Arturo Toscanini provalarda çalınan yanlış seslerde sinirinden podyumda tepinir, homurdanır ve tükürürdü.

"Diktatör" lakaplı Toscanini, Herbert von Karajan gibi mükemmel bir kulağa ve yeteneğe sahipti. Bu özelliğe ancak onbinde bir insanda rastlanıyor. Toscanini'nin ayrıca olağanüstü bir hafızası vardı. Her şeyi ezberden yönetirdi. Ünlü şeflerden Hans von Bülow meslektaşlarını sık sık uyarır ve partitürü ezberlemeleri gerektiğini söylerdi.

Birçok şef çifte kabiliyete sahiptir. Bazıları işe Daniel Barenboim gibi piyanist, bazıları Lorin Maazel gibi kemançı, Carlo Maria Giulini gibi viyolaçı, Arturo Toscanini gibi çelist, Sir Co-

Leonard Bernstein: Canlılığı müzisyenleri de heyecanlandırıyordu.

Sergiu Celibidache: Müziği uzattığı için ona "Yavaşlığın Üstadı" lakabı takılmıştı.

Lorin Maazel: Birçok müzisyen onun disiplinini ve özenini takdirle karşılamaktadır.

Simon Rattle: İngiliz şef "2000 yılının Karajan'ı" olarak anılıyor.

mak ve saygı göstermek istemezler. Bunun en tanınmış örneği 1922 yılında kurulan ünlü Moskova Persimfans Orkestrası'dır. Müzisyenler tamamen özgür olmak ve şefle eşit sorumluluklar taşımak istiyorlardı. Bu durum birkaç yıl sürdü. Ancak yavaş yavaş orkestra şefi üste çıkmaya başladı ve sonuçta şef bageti orkestra üzerinde tamamen bir egemenlik sağladı.

Şefleri olmadan çalan müzik grupları da vardır kuşkusuz. Bunlar kuartetler, kuinterler veya mini orkestralardır. Örneğin Bach'ın yaklaşık 20 enstrüman için besteleri vardır. Eskiden şimdiki anlayışa sahip orkestra şefleri yoktu. Şefler müzisyenlerin içindendi, çelist veya kemançı şef olabilirdi. Ayak da yere vurarak şef bageti görevini yapabiliyordu.

Elinde keman yayını sağa sola sallamaktan veya ayakla taktik vermekten nefret edenlerden biri de mükemmel bir kemançı olan Jean-Baptiste Lully idi. Lully, aynı zamanda şefti. Bu görevi dolayısıyla müzisyenlerin içinde oturmaz, orkestranın karşısına geçer ve elinde tuttuğu uzun tahta sopayı yere vurarak orkestrayı yönetirdi. Bir konser sırasında gevşek çalan müzisyenlere kızarak ucunda metalden sivri bir parça olan sopasını yere vurmaya isterken hiddetle ayağının üzerine vurdu ve kan zehirlenmesi sonucu öldü.

Ayakla yerı tekmelemek veya uzun sopayla yere vurmaktan korkunç gürültü yaptığı için, şefin kullanacağı sopa giderek küçüldü. Saray orkestraları barok çağının statü sembolü haline gelip müzisyen sayısı 50-60'a yükselince, orkestradan bir müzisyenin şefliği de üstlenmesi artık imkansız hale geldi. Bu işi ancak sadece yönetime konsantre olmuş, akustik ve optik bir anlayışa sahip bir kişi başarabiliyordu. Besteciler böylece kendi parçalarını yönetmeye başladılar. 4. Senfoni'sinin ilk provasında şefliği de üstlenen

İki dörtlük ölçü:
Bagetin ışık çizgisinin en alt noktası "bir", yukarı çıkan çizgi "iki"yi gösterir.

Üç dörtlük ölçü:
İlk olarak baget aşağı iner ("bir"), sonra yukarıya ("iki") ve çıkış noktasına geri ("üç").

Altı dörtlük ölçü: "Bir" aşağıya, "iki" ve "üç" dalgalar halinde içeriye, sonra sağa bir eğri ve sola bir eğri ile "dört", iki küçük dalgayla "beş" ve "altı" ve çıkış noktasına geri dönüş.

Son ses: Bir parçanın bitiminde şef havada bir "T" çizer. T'nin bitim noktasında müzik de sona erer.

Brahms, anlaşılmasayan el kol hareketleriyle bu henüz tanınmayan senfoniye daha da anlaşılabilir hale getirmişti. Brahms, Bülow'dan genel prova ve asıl konseri yönetmesini rica etti ve böylece müzisyenler doğru tınıyı buldular.

Şeflerin yerlerini nasıl buldukları da bazen ilginç tesadüflere dayanıyor. 1886'da Rio de Janeiro'da çalınacak olan "Aida" operasına ikinci şefin gönderilmesi kararlaştırılınca, 19 yaşındaki çelist Arturo Toscanini'nin yaklaşık 70 yıl sürecek orkestra şefliği kariyeri başlamış oluyordu. Münih Radyo Orkestrası'nın eski şefi Sir Colin Davis de kariyerine Şef Otto Klemperer'in yerine "Don Giovanni" operasını yöneterek başlamıştı. Leonard Bernstein ise işe aniden hastalanan bir şefin yerini alarak New York Filarmoni Orkestrası'nı yönetmekle başladı. O zamanlar 25 yaşındaydı.

Tarzları dışında şeflerin en çok konuşulan başka bir yönü de var: Maaşları. Bernstein sahneye çıkış başına en aşağı 40 000 Mark alıyordu. Lorin Maazel, Tokyo'da konuk şef olarak sahneye çıktığında 80 000 Dolar almıştı.

1950 yılından sonra doğan şeflerden bugün sadece dört tanesi büyük bir başarıya sahip. Bunlardan biri 41 yaşındaki İngiliz şef Simon Rattle. Rattle, sadece Mahler ve Beethoven ustası değil, aynı zamanda "Batı Yakası Hikâyesi" gibi müzikalleri yönetmekle de ünlü. Eleştirmenler onun yeni denemelerde bulunma istekliliğini bol bol övüyorlar. Hatta bir dergide Rattle'e "2000 yılının Karajan'ı" ünvanı bile verildi. Genç şefin başarı reçetesinin ne olduğu sorusunu danışmanı John Carewe bile yanıtlayamıyor. "O bir fenomen: Liverpool'den gelen sıradan bir genç" diyerek yetiniyor.

"Wie man ein Orchester zum Klängen bringt", 18. Mai 1996
Çeviri: Yaprak Renda